

DİVAN EDEBİYATI ESTETİĞİ

Cihan OKUYUCU

255 s. L&M Yayınları
İstanbul, Ekim 2004

Vedat Ali TOK¹

Cihan Okuyucu'nun yeni bir üslupla kaleme aldığı eseri Divan Edebiyatı Estetiği. Kitap, L&M yayınları arasında (Ekim 2004) çıktı. Dünya medeniyet tarihinde adını duyurmuş birtakım milletlerin felsefe-sanat-edebiyat tarihleri ele alınarak milletlerin genel kültür yapıları hakkında bir analizin yapılması ile başlanmış esere... İleriki sayfalarda aynı yöntemle Türk tarihine geçiliyor. Bilindiği gibi Türk edebiyatı târihi bizde genellikle İslâmiyet Öncesi Türk Edebiyatı, İslâm'ın Kabulünden Sonraki Türk Edebiyatı, Batıya Yönelik Türk Edebiyatı şeklinde tasnif edilir. Cihan Okuyucu, Osmanlı öncesini topyekün ele alıyor; sonra da Osmanlı kültürüne geçen Türklerin mimaride, edebiyatta nasıl bir değişim ve gelişim gösterdiğini ilginç örneklerle anlatıyor. Bu dönemi Türkler için aynı zamanda "Mânevileşme temayülü" nün de bir başlangıcı olarak değerlendiriyor yazar.

Divan edebiyatına direk bir yaklaşım yok eserde. Divan kültürünü hazırlayan altyapıyı neler oluşturmuşsa önce onlar ele alınıyor. Toplumun siyâsî, sosyal, kültürel yapısı, inançları; dînî-tasavvufi ilimler ilh... İlk bölümde edebiyatın zaman-toplum-diğer sanatlarla ilişkisi de özetleniyor. Doğu ve Batı felsefesinin, kendi kaynaklarının esas alınarak, zaman-mekân-varlık nazariyeleri açısından mukayese edilmesi de eseri önemli kılan unsurlardan biri. Zira bunları anlamadan milletlerin edebiyatını anlamaya çalışmak, edebiyat ve kültürleri üzerinde yorumda bulunmak yüzeysel bir yaklaşım olacaktır. Her bahiste ele alınan konunun derinlemesine bir analize tâbi tutulduğu gözden kaçmıyor. Cihan Okuyucu, konu ile ilgili kaynak ve kişilerden pasajlar sunuyor, bunların sentezleriyle objektif bir sonuca ve yoruma ulaşıyor

Eserin geneline baktığımız zaman Divan Edebiyatı Estetiği'ni farklı kılan unsur ve metotları şöyle özetleyebiliriz: Yazar, önce birtakım sorularını ustaca hazırlıyor, bunları ilgili kişi ve kitaplara bir "soruşturma" metoduyla yöneliyor; onlardan aldığı cevapları bir senteze ulaştırıyor. Konu ile ilgili bilgi ve yorumları aktaran Okuyucu, gerekli yerde devreye giriyor ve sonra kendi düşüncelerini söylüyor.

Biz de eserle ilgili bu kısa ve toplu görüşten sonra Divan Edebiyatı Estetiği'nin içinde neler olduğuna şöyle bir göz atalım:

Yazar, divan edebiyatını incelerken, divan edebiyatının hayatla, diğer sanatlarla ilişkilerini ele alıyor. Divan edebiyatına geçmeden önce de ona vücut veren medeniyet hakkında tartışmalarda bulunuyor; kültürün toplumla olan ilişkisine, değiniyor.

Divan edebiyatı estetiği bu girişten sonra üç bölümde ele alınmış:

Birinci bölümde yazar, divan şiirinin dünyasında bir yolculuğa çıkarıyor bizi. Burada tasavvuf ve varlık anlayışı, Allah, eşya ve varlık mertebeleri, yaratmanın anlamı, insan gibi konu ve kavramlarla okuyucuyu divan şiirinin estetik dünyasına ulaştırmayı hedefliyor. Bu bölümde divan edebiyatında şiir-şair anlayışı üzerinde ayrıntılı bir biçimde duruluyor. Tezkirelerde, tezkire yazarının şiir-şair anlayışı üzerindeki yorumlamalarına dikkat çekiliyor. Kuran'ı Kerim'in ve Hz. Muhammed'in şiire ve şaire bakışları da bu bölümün konusunu oluşturuyor.

Hakiki şiir ve şair hakkında değerlendirmelerin- bugünkü birçok edebî tartışmalara da ışık tutacağına kanaat getirdiğimiz için- dikkat çekici birkaç alt başlığını verelim: Söz ve

¹ Eski Türk Edebiyatı ABD Uzmanı, Kayseri Lisesi TDE Öğrt.

sözün kudsiyeti, nesre karşı şiiri tercih, sembolik dil ve anlam tabakaları, teksif ve teksif araçları, realite karşısında tutum, ilim ve sanat güzel ve fayda, mazmun ve nazire...

Birinci bölümde ele alınan bir başka konu da Şair/Sanatkâr ve Özellikleri. Burada sanatkârın toplum karşısındaki/ içindeki rolü üzerinde duruluyor. “Sanatçı ferdi midir yoksa gayriferdî mi” sorusunun tartışıldığı bu noktada İslâm bilincinde olan bir sanatkârın mütefekkir edasıyla fakat tevazu hâlindeki tablosu çiziliyor.

Kitabın ikinci bölümü; tarifi, isimlendirme meselesi, dönemleri, ortaya çıkışı ve Türkçeye bakışı ile divan edebiyatı hakkında genel bilgilerin verildiği fasıllarla başlıyor. En eski divanlar bahsinde Arap edebiyatındaki “divan”ın geçmişine de yer verilerek Anadolu’da yazılmış ilk divanlar hakkında yanlış bilgiler ve yeni araştırma sonuçlarına temas ediliyor. İlerleyen bölümlerde “mahlâs”, “divan ve divan tertibinde teşrifat” hususlarının ele alındığı konulardan sonra divan şiirinin dili ve dil anlayışı başlığı ile divan şairlerinin dilleri, kullandıkları kelimeler, Türkçe ve diğer dilleri kullanma anlayışları ve bu hususlarla ilgili yapılmış olan istatistik bilgileri zikrediliyor. Nesir kısmının ele alındığı bahiste ise bizde biraz da Yahya Kemâl’in “Bizde Resimsizlik ve Nesirsizlik” isimli makalesinin tesiriyle nesrin zayıf olduğu anlayışının yanlışlığına dikkat çekilerek, nesir türleri hakkında kısa mütalaalarda bulunuluyor; sonra da bu sâhada azımsanmayacak ölçüde eserin varlığına işaret ediliyor.

İkinci Bölümün bir diğer önemli noktası da “Osmanlı Toplumunda Şiir ve Şair” başlığını taşıyor. Cihan Okuyucu burada Osmanlılarda şairliğe meslek olarak bakıldığı dönemlerden çarpıcı örnekler veriyor. Konu ili ilgili olmak üzere, Osmanlının zirvede olduğu 16. asırda şairlerin nasıl korunup kollandığı, resmî vesikalarda kaydedilen caizelerle birlikte açıklanıyor.

Şiirin takdim şekli, kasidecilik ve bu hususlarla ilgili tartışmalar da dikkat çekici bölümlerden. Şiir mahfilleri, şairlerin toplantı yerleri, şairlerin kendi aralarındaki münasebetler de ilgi ile okunabilen tezkire hatıralarını oluşturuyor.

Yazar divan edebiyatındaki estetik oluşuma kaynaklık edecek hiçbir bilgiyi atlamamaya gayret göstermiş. Bunun için de mesela şairlerin nereli oluşlarını, yani hangi coğrafi bölgelerde yoğunlaştıklarına ait (M. İsen’in Ötelerden Bir Ses isimli eserindeki istatistik bilgilerden faydalanarak) malumatı, şairlerin hangi mesleklerde yoğunlaştıklarına ait bilgileri de vermeyi ihmal etmemiş. Yazar, şairler hakkında bilgi veren biyografik eserler ve onların tarzları hakkında da yine kısa bilgiler veriyor.

Şiirimizin estetik cephesini oluşturan aruz, kafiye ve nazım şekilleri ile ilgili olarak da farklı görüşlere değinilirken, Tanzimat sonrası itibariyle, özellikle gazel ve kaside ile ilgili yapılan olumsuz eleştiriler ve bunlara verilen cevaplar tartışma havasında sunuluyor.

Üçüncü bölüm divan edebiyatının kaynaklarına ayrılmış: Ortak İslâm kültürü, Acem esatiri, mahalli unsurlar başlığında dînî-tasavvufî-târihî ve efsanevî kaynaklar, peygamber kıssaları, veli menkıbeleri ile târihî ve efsanevî şahsiyetlere ait hikâyeler, efsane ve rivayetler, batıl ilimler ve inanışlar, şehname kahramanları, yerli malzeme, divan şairinin felsefesi alt başlıkları inceleniyor. Divan şiirinin hatta genel olarak şiirin ölümsüz konularından olan “Aşk-Âşık” konuları müstakil olarak ele alınıyor. Aşkın psikolojik, sosyolojik hatta biyolojik oluşumu izah ediliyor. Yine divan edebiyatında çokça işlenen mecazî aşktan hakikî aşka geçişin konu edildiği eserlere işaret ediliyor. Aşk-âşık bahsinde divan şiirindeki standart sevgili tipi ve şairlerin değişmeyen duyguları da tartışılan konulardan biri. Dünya edebiyatında sevgili tipleri, sevgilinin cinsiyeti, yanlış tip sevgili kavramları da ilginç bir şekilde işlenen konulardan.

Üçüncü bölümde divan edebiyatı etrafındaki millîlik-gayrimillîlik, taklitçilik, dil tartışmalarına da yer veriliyor.

Yazarın “Son Söz”ü ortaya konulan kıstaslar çerçevesinde divan şiirinin değerli oluşu beyanındadır, denilebilir.

Eseri okuduktan sonra Őunu anlıyoruz. Bu edebiyatın arkasında, geĀmiŐinde bŕyŕk bir kŕltŕ birikimi mevcut; temeli sağlamdır.

Zengin bir bibliyografya... Bibliyografyası verilen her eserin gŕrŕŕne mutlaka baŐvurulduđu, tek taraflı bir bakıŐın olmadığu, yazarın kabul etmese bile gŕzardı etmediğu, karşı fikirlerin de yer aldığu, konulara objektif bir yaklaŐımın hâkim olduğu bir eser Divan Edebiyatı Estetiđu...

Evet, gŕzel olan her Őeyin olduğu gibi, divan edebiyatının da bir estetiğu vardır. Bu edebiyata yıllarca at gŕzluđu ile bakan ve Őyle bakılmasını emreden/tavsiye eden isimlere, eserlere karşı gŕzel bir cevap Divan Edebiyatı Estetiđu...